

Elektrotechnický závod VADAS PARDUBICE

Ačkoliv byl čas vyměřený **firmě VADAS** velmi krátký, nebyla v jeho průběhu o dramatické události nouze. Necelých 30 let - od roku 1919 do roku 1948, navíc s přestávkou v letech 1942 až 1945, kdy závod zabrali nacisté a majitele zavřeli.

Firma se stala na Pardubicku proslulou díky svému zakladateli **Jaroslavu Vadasovi**.

Léta vyzrávání

Jaroslav Vadas se narodil 10. dubna 1890 v Napajedlech na Moravě. Jeho otec Josef Vadas jezdil za prací do Vídně jako zednický polír. Matka vychovávala, kromě nejstaršího Jaroslava, ještě dceru Františku a nejmladšího syna Josefa.

Jaroslava již od dětství přitahovaly stroje. Protože se dobře učil, chtěli jej rodiče ve 14-ti letech poslat na studium obchodní školy. Jaroslav si však sám zařizuje, že půjde do učení, do strojírny Schönbaum. Práce jej baví, v práci často zůstává déle, kdy má tamní mistr více času odpovídat na jeho četné dotazy.

V 16-ti letech si zapisuje do svého deníku: ***Jednou budu mít vlastní podnik, kde práce bude radostí.***

Po vyučení, v touze získat další zkušenosti, odjíždí s otcem do Vídně. Zpočátku jezdí na dráze jako pomocník strojvedoucího. Hlavně se ale učí německy. Brzy se mu daří dostat se do výroby elektrických strojů, kterou právě zakládají dva mladí krajané, pánové Krčma a Zakopal.

V práci se osvědčuje jako pracovník s velmi dobrými nápady, brzy se stává mistrem, je zván na důležité výrobní porady. Takto získává své první organizační zkušenosti.

Kromě práce absolvuje tříletou elektrotechnickou školu.

Když v roce 1909 v 52 letech jeho otec umírá, musí se Jaroslav sám začít starat o svojí matku a další sourozence. Žije velmi skromně - nikdy nekouřil ani nepil alkohol. Velmi slušně si vydělává a může tak matce významně pomáhat. Jako mistr se velmi věnuje učňovskému dorostu, pořádá pro ně přednášky, snaží se jim předávat své znalosti. Hlavně je však chce naučit radosti z práce. Sám chce znát stále víc. Když se dovídá o jednom dobrém navíječi cívek, po práci k němu dojíždí a zadarmo u něj pracuje.

Po dohodě se svými zaměstnavateli odchází do Prahy, kde lépe uplatňuje svoji novou odbornost. Později přechází k firmě Křížík, kde získává znalosti o stavbě elektráren a rozvoden.

Plánuje se vrátit do Vídně k práci na jedné důležité zakázce, ale rok 1914 vše mění.

První světová válka

Jaroslav Vadas musí narukovat. Po krátkém výcviku v Kroměříži odchází na frontu. Je dvakrát zraněn a po půlročním pobytu v nemocnici je propuštěn do civilu. Řízením osudu se dostává do Čelákovic, kde nachází místo v Červinkově továrně na výrobu zemědělských strojů. Zde se seznamuje se svojí budoucí ženou - Antonií Holubovou. Antonie pocházela ze selské rodiny. Její otec Josef Holub spravoval velké hospodářství a Antonie mu vedla účetnictví. Po válce se Jaroslav s Antonií oženil.

Ve snaze se osamostatnit přesídlují do Pardubic.

V Pardubicích

Jaroslav si pronajímá na tehdejší Masarykově ulici bývalé stáje jezdeckých koní a zřizuje si zde nevelkou dílnu. Na úřadě přihlašuje živnost elektrotechnickou. Zpočátku má dílna asi šest zaměstnanců. Mladý šéf umí své spolupracovníky nadchnout pro společnou práci, jejímž smyslem je služba zákazníkům, služba městu i mladé republice. Toto je životní krédo Jaroslava. Chce být užitečný, vyvíjet nové výrobky, zabezpečit a kvalifikovat své spolupracovníky, nikoliv „pouze bohatnout“.

Práce je dost a stále přibývá. Průmyslová výroba a elektrifikace se v mladé republice rozjíždí a je potřeba stále více motorů i generátorů. Aby vyhověl poptávce co nejrychleji, začíná Jaroslav jezdit po kraji a kupuje z továren, mlýnů, pivovarů i lihovarů nepotřebné nebo spálené motory, které v dílně opravuje a dodává zájemcům. Stále vymýšlí nové věci, které následně zavádí do výroby. Takto přichází na svět první elektrická pračka vyrobená v republice. „**Pračka Vadas pere za Vás**“, zněl tehdejší slogan.

Tato pračka se však nedá sériově vyrábět v dosavadní dílně. Je nutno najít větší prostory, které Jaroslav nachází v jednopatrové budově, ve dvoře pana Kleina, v Masarykově ulici č. 216 (později Chrudimská, nyní 17. listopadu). Psal se rok 1924, když si prostor pronajal. Firma má již 35 zaměstnanců, resp. spolupracovníků - jak Jaroslav vždy zdůrazňoval.

Doma má již 4 letého **syna Jaroslava**, narozeného v roce 1920, v roce 1925 pak dalšího **syna Zdeňka**.

V nových prostorách se sériová výroba motorových zásuvek i praček lépe rozjíždí.

Dílna, kde se navíjely motory, byla spojena s dokonale vybavenou zkušebnou, první ve východních Čechách. Když tehdy město Pardubice vypisuje soutěž na domovní přípojkovou elektrickou skříň, Jaroslav ji vyhrává. (Skříň měla litinová dvířka se znakem města Pardubic. Možná, že se ještě dnes najdou na některých starších domech v regionu.)

Práce přibývá a ve firmě začíná pracovat i manželka Antonie. Po té, co chtěl pan Klein zvýšit nájem z 2 000 na 38 000 Kč, rozhodli se, že celý areál odkoupí. Díky půjčkám od příbuzných to zvládnou. Část areálu ve formě různých skladů a provozoven pronajímají dalším živnostníkům - firma tyto prostory zatím nepotřebuje. Nejdříve opravují obytný dům, ve kterém navíc zřizují kanceláře a prodejnu. V prvním patře je nový byt rodiny. Jaroslav z něj vytváří ukázkový byt se všemi různými elektrotechnickými vymoženostmi své doby.

Na chodbě v mezipatře se při vstupu na velkou rohož rozsvěcuje nápis: „**NENÍ NAD ČISTOU OBUV.**“

Když návštěvník přichází ke dveřím v 1. patře, rozsvítí se po zazvonění osvětlení a z kuchyně je malým okénkem vidět, kdo přichází; následně je po odemknutí elektrického zámku vpuštěn dovnitř. Domáci si odemykají zadáním číselného kódu.

V kuchyni byla kredenc s velkou zabudovanou ledničkou a americký kuchyňský robot. Byla tu kamna se zásobníkem teplé vody. Uhlí dopravoval elektricky ovládaný korečkový dopravník ze zásobníku na dvoře, přes půdu do ručně ovládaného zásobníku nad kamny. Popel se následně odplavoval vodou. Žádný prach tak při topení nevznikal. Kuchyně byla vybavena větrákem a elektrickou sušičkou utěrek.

Květiny ve všech sedmi oknech bytu se zalévaly stisknutím knoflíku. Šlo nejen o pohodlí pro rodinu, ale hlavně o propagaci firmy. Návštěvníci a zákazníci bývali skutečně ohromeni.

Jaroslav vymýšlí stále něco nového a zlepšuje své výrobky i jejich technologie. Pro svého švagra, který je v Čelákovicích kožešníkem, vyrábí stroje na vyklepávání a čištění kožichů.

Firma vyrábí tužkové zkoušečky - „fázovky“ na rozpoznání fáze v elektroinstalaci a v přístrojích. Vrcholem úspěchu se stává zkoušečka napětí zvaná „**Vadaska**“, která funguje pro různá napětí. Je schopna změřit 120, 220 i 380 voltů. Prodávala se nejen doma, ale i v zahraničí, dokonce i v Americe. Je zavedena nová výroba vypínačů, přepínačů, rozvaděčů, spouštěčů, regulátorů, měřičů a mnoho dalších výrobků.

Krize

Při desátém výročí založení podniku, v roce 1929, má firma již přes sto zaměstnanců. Přichází však světová krize. Pociťují ji i u Vadasů, nicméně Jaroslav různými organizačními opatřeními zajišťuje, že nemusí nikoho propustit. Když se nedaří stroje prodávat, alespoň je pronajímá, což firmu podrželo.

V roce 1931 se narodil třetí **syn Jiří**. Dostává mj. vícerychlostní elektrickou kolébku, která ulehčila práci chůvě i rodičům.

Když se zdálo, že firma přežila všechny krize, přichází rána nejhorší - v zimě roku 1933 vypukl v noci požár v zadním traktu budovy, který sloužil jako hlavní sklad. Na její fasádě byl velký nápis: „**Nejvíce získá, kdo nejlépe slouží.**“ Škody jsou obrovské. Vypadá to, že se z toho firma nemůže vzpamatovat.

Opět se potvrdila velká rodinná soudržnost - nejvíce pomohli ze strany manželky Antonie, znovu se mohou pustit s novou vervou do práce.

Krize pomalu ustupuje a firma se zotavuje. Je zaváděna pásová výroba zásuvek a zkoušeček. (Podle Československé vlastivědy byl Jaroslav Vadas průkopníkem zavádění pásové výroby v Čechách.)

Na místě vyhořelého skladu vyrůstá nová jednopatrová budova s moderní nástrojárnou, truhlárnou, zkušební dílnou a novým skladem. Vzniká oddělení pro zastoupení fy Bosch a dílna auto-elektriky, které Jaroslav sjednal při své cestě do Stuttgartu. Jednalo se o značné rozšíření služeb a vyplatilo se. Diversifikovala se též rizika.

Vedle zavedených výrobků jsou vyvíjeny nové - kopírovací lampy, usměrňovače, nabíječky akumulátorů, bleskojistky, transformátory; pro domácnosti pak vařiče, elektrická kamínka, elektrické podušky, ponorné vařiče, žehličky a řada dalších výrobků.

Firmě se daří také díky dobré organizaci práce. Každý zaměstnanec má přesně vymezenou činnost a za tu plně odpovídá. Jaroslav při přijímání zaměstnanců pečlivě zvažuje, k jaké práci se kdo hodí, aby jej práce těšila. Při tom mu pomáhá znalost typologie osobnosti, kterou dobře ovládá. Velkou pozornost věnuje práci s uční, jejich výběr provádí na základě psychotechnických a typologických posudků. Zakládá vlastní učňovskou elektrotechnickou školu, kde je vyučováno nejen oboru, ale též samostatnému myšlení a lásce k práci. Uční od Vadasů mají nejlepší pověst a nachází všude uplatnění.

Jaroslavovi se dostává vysokého uznání za rozvoj Pardubicka, je zvolen čestným předsedou Grémia elektrotechniků, je členem Rotary clubu. Uznání obdržel také od Okresní odborové rady za to, že v období krize ani jednoho dělníka nepropustil.

Jaroslav je také věrným a aktivním sokolem. V Sokole cvičil už v Napajedlech, následně ve Vídni, nakonec i v Pardubicích. Zúčastnil se snad všech Sletů. I přes svou mohutnější postavu předváděl cviky, které nezvládali mnozí mladší. Cvičební náradí přístupné všem zaměstnancům měl i na zahradě za výrobním areálem.

Válka

Všechno ale končí s příchodem okupace. Jaroslav se zapojuje do odboje a 6. března 1942 jej zatýká Gestapo. Přes pardubickou pracovnu, Terezín, Drážďany a soud v Litoměřicích se dostává do nacistického Německa, do káznic v Ebrachu a Bambergu. Také jeho mladší bratr Josef Vadas, který pracoval ve firmě, je později zatčen a poslán do tábora Bernau am Chiemsee.

Do podniku je dosazen německý správce, ing. Horst Penz z Berlína. Jde o zuřivého nacistu, který ztrpčuje život celé rodině. Avšak po té, co se pokusil odeslat 30 beden materiálu na výrobu zkoušeček na svou adresu do Berlína, jej na nádraží zatýká Gestapo. Je poslán na frontu. Doma u Vadasů pak Němci zabavili nábytek včetně obrazů, koberců a lustrů. Nejhorší však byly neustálé domovní prohlídky. Hledali zbraně - prý na udání. Přichází další německý správce - Weiss, byl slušnější, odvezl si sebou „jen“ automobil.

Válka skončila, káznice v Bambergu je osvobozena Američany a Jaroslav se v květnu 1945 vrací domů. Hubený, přepadlý, s těžkou anginou pectoris, ale odhodlaný znovu se pustit do práce. Má poloviční váhu. Nejdříve je nutno přeorientovat válečnou výrobu na mírovou. Jaroslav vyměňuje zastaralé zařízení za nové. Objednává stroje ze Švýcarska, pronajímá si velkou halu zvanou Hybnerka, do které stěhuje ohromné soustruhy. Navazuje nové kontakty s cizinou. V Praze, ve dvoře

v Petruské ulici, mívala firma sklad a malou kancelář. Nyní přibýly nové kanceláře v Panské ulici v pasáži Černá růže. Budování však není bez překážek. Z berního úřadu přichází příkaz na zaplacení daní za dobu, kdy byl Jaroslav zavřený nacisty v Německu a firma měla německé správce. Spolkne to všechny úspory včetně vkladních knížek jeho dětí. I to se však překonalo. Jaroslav hledí do budoucna. Vypracovává plán na příštích 15 let, v němž počítá i s přestavbou areálu podle návrhu architekta Řepy.

Únor 1948

Přichází však Únor 1948 a továrna je znárodněna. Při celozávodní schůzi sice zaměstnanci navrhnou za ředitele Jaroslava Vadase, komunisté to však zamítají. Jaroslav zvládá tuto situaci se zdánlivým klidem, nehroučí se. Ví, že si svůj sen splnil: **Vybudoval úspěšný podnik, kde práce byla radostí.**

Nastupuje do práce u národního podniku Papcel, který patří pod Ministerstvo lesů, a kde jej znají z dřívější spolupráce. Opět jezdí po republice, opatřuje motory a generátory pro jejich závody.

Co jej ale v roce 1949 těžce zasáhlo je skutečnost, že Státní bezpečnost zatýká syny Jardu a Zdeňka a navíc manželku Antonii.

Epilog

Jaroslav Vadas umírá náhle 30. června 1952 v Pardubicích na chodníku na rohu Jindřišské ulice po celonočním výslechu na StB. Pohřební průvod je rodině zakázán.

Antonie s nejmladším Jiřím opouští Pardubice po té, co jí chce národní výbor vystěhovat z jejich bytu. Vrací se k příbuzným do Čelákovic. Myje nádobí v hospodě, později pracuje jako pokladní v restauraci v Peci pod Sněžkou.

Antonie umírá 26. července 1964 v Čelákovicích.

Vlasta Vadasová, roz. Kasalová
*Přednáška pro Klub přátel Pardubic,
dne 4.10.2012, Revoluční 5 - Praha 1*